

Tudi pri avtotaksijah je bil problem cen zelo občutljivo vprašanje. Cene so jim predpisovali na okrajnem načelstvu v Radovljici po takratnih predpisih obrtnega zakona; tam so izdajali tudi obrtna dovoljenja po poprejšnjem mnenju zadruga. Poznamo takšne tarife za Bled, Bohinj, Jesenice. Tudi v njih lahko zasledimo več preciznosti, kakor smo jih vajeni danes. V cenah ločijo dnevni in nočni čas, to je od 21. do 6. ure ko se zviša tarifa za 30 %, dalje vožnje v eno smer ali tudi za vrnifev in seveda za odmor in ali je vozilo 4 ali 6-sedežno, za prtljago in za posebne vožnje. Takšne tarife so sprejeli leta 1935, 1938, 1939. V ceniku so bile navedene točne cene tudi za vse izlete iz turističnih središč v okolico po vsej Gorenjski.

Kot že omenjeno, je združevala ta zadruga (poleg izvoščkov) avtotaksije z Bleda, Begunj, Lesc, Kranjske gore, Brezij, Jesenic in Mojsstrane. V zadrugi so imeli izvoščki in taksiji vsak svoj odsek, teh je bilo 47. Poleg tega še dve avtobusni družbi na Bledu, po prenehanju »Albusa« le še eno, zato pa je nastala nova »Triglav« v Bohinju. Poleg Antona Jerina, ki je umrl 1980. leta, je med starimi taksisti omeniti še Lojzeta Jarca, ki je vozil taksi 50 let, in Ludvika Berca iz Želeč. Povojni čas je prinesel taksistom povsem spremenjene pogoje. Stari avtomobili so postali neuporabni, tudi predvojnih šoferjev-taksistov je ostalo manj, povojno pomanjkanje bencina in razširjen avtobusni promet so opravili

svoje. Pozneje pa je raslo število osebnih avtomobilov in tudi gostov z avtomobili je bilo vedno več. Zato so se potrebe po avtotaksistih vse bolj zmanjševale. Bled se je tedaj ponašal pravzaprav le z enim, ki ga ne smemo prezreti. To je bil Anton Vidic-Tinček, popularen tako na Bledu kot po vsej okolici. V zagati je bil vedno pri roki, bil je znan po svoji ustrežljivosti; delal je vse do 1969. leta. Šele po sedemdesetih letih so se nekateri posamezniki lotili tega posla. Vendar jih na Bledu ni bilo več kot dva, tri. Več jih je bilo v njegovi okolici. Sedaj vozijo potnike največ na vlak, letališče, bolnico, manj pa na izlete.

Za zaključek naj rečemo: kakor so se menjali časi, tako so se spreminjale tudi potrebe in navade, toda čolnarji, izvoščki in taksisti so se vedno znali prilagoditi in dajati turističnemu Bledu svoje usluge.

OPOMBE

Za razpravo sem uporabljal predvsem vire v naslednjih fondih: Zapisniki sej občine Bled do leta 1941. — Arhiv občine Bled za povojno obdobje, ki se hrani v Radovljici (občina). — Obrtni register občine Radovljica. — Zapisniki sej Zdraviliške komisije. — Zapisniki občnih zborov in sej Zdruga izvoščkov in avtotaksijev od leta 1931 dalje. — Zapisi po pripovedi Antona Jerina, Franca Kežarja, Ludvika Berca, Alojza Jarca in Jožeta Burje, vsi z Bleda. — Prim. še Zvezda Delak seminarska naloga, 1976.

BARON SCHWEGEL V SVOJIH SPOMINIH

FRANC ROZMAN

Med redkimi Slovenci, ki so v času Avstro-Ogrske stopili na diplomatsko življenjsko pot, zavzema Josef Schwegel eno najuglednejših mest. Ko so mu blejski občinski odborniki leta 1901 izročili diplomu častnega občana, so v njej poudarili, da je bila to »najsrčnejša želja vseh Blejcev«, čeprav je takrat že krožila legenda o čudnem večernem svetlikanju na zamočvirjenih travnikih vzhodno od Grimšč, od dvorca tega imenitnega gospoda, veleposestnika, voditelja nemške stranke veleposesti na Kranjskem in enega njenih najvplivnejših predstavnikov v monarhiji. Svetlikanje naj bi bile blodeče duše tistih kmetov, ki so ob gradnji bohinjske železnice izgubili svoje posesti. Ta legenda je bila živa še nedavna in

v mojih otroških letih zvečer v tisto okolico otroci nismo radi zahajali.

Pomembno mesto, ki ga je Schwegel zavzemal v političnem življenju monarhije v njenih zadnjih štiridesetih letih, pa opravičuje našo zvedavost, saj je bil Schwegel naše gore list, kljub temu, da je svoje poreklo vsaj v političnem smislu zatajil.

Ostal pa je več slovenskega pisanja nemara nič manj kot marsikateri tedanji slovenski politik. Na večer svojega življenja je oktobra 1911 (nekaj manj kot tri leta pred smrtjo) v svoji vili v Voloski dokončal svoje na pamet napisane spomine, po njegovih besedah napisane na željo njegove žene. Te spomine je naslovil z Rückblicke auf mein Leben in

obsegajo 128 strani gosto tipkanega rokopisa. Njegova pranečakinja gospa Gertrude Schwegel mi je njegovo avtobiografijo ljubeznivo dala na vpogled in v soglasju z ostalimi sorodniki tudi dovolila, da jo uporabim, za kar se ji najlepše zahvaljujem. Tu naj omenim, da je vsa njegova zelo obsežna korespondenca in ostala literarna zapuščina, ki jo v teh spominskih Schwegel večkrat apostrofira, žal uničena, ker jo je njegov nečak Ivan Krizostom Švegel sežgal, češ da ne more nikomur več koristiti, kot je zapisala v svojem pismu Šveglova življenjska sopotnica Marija Sancin v pismu dr. Ernstu Rutkowskemu 1. junija 1965, že po smrti Ivana Švegla. Na ta način smo žal izgubili izredno bogat privatni arhiv, ki bi bil pomemben ne le za slovensko, ampak širšo avstrijsko zgodovino. Politična biografija Josefa Schwegla doslej še ni bila napisana, čeprav bi jo vsekakor kazalo narediti glede na njegov pomen v političnem življenju monarhije. Pričujoči prikaz ima zgolj ta namen, da prikaže Schweglovo življenjsko pot kot nam jo je zapustil sam Schwegel in lahko služi le kot iztočnica za nadaljnje raziskovanje njegovega življenja in dela. V ocenjevanje in komentiranje se nisem spuščal, ker bi to zahtevalo ne le temeljit študij, ampak tudi mnogo več prostora.

Baron Josef Schwegel se je rodil 29. februarja 1836 v Zgornjih Gorjah pri Bledu v hiši pri Dorniku, kjer je njegov oče imel kramarico in gostilno. Oče Johan je izviral iz Krnice, mati pa je bila Trpinčeva z Bohinjske Bele. Očetov bratranec Žemva s Pokljuke je bil oče dveh znanih avstrijskih visokih oficirjev, in sicer generala infanterije Johanna Schemue in feldmaršallajtnanta Blasiusa Schemue, ki sta v naši vojni historiografiji tudi še zelo neopazena.¹ Nekaj let po Josefovem rojstvu so si Schweglovi zgradili hišo v Zgornjih Gorjah pri Balohovih. V družini se je rodilo sedem otrok, pet sinov in dve hčeri. Josefov starejši brat Andrej je bil zdravnik,² starejša sestra Mina je ostala skupaj z bratom Martinom na kmetiji in je bila nekoliko literarno nadarjena, saj je objavila v Zori pod psevdonimom Milica Š. dve slovenski pesmi. Oče je vse otroke poslal v šolo na Koroško, Andreja v Celovec, ostale pa v Beljak, da so se naučili nemščine, povabil pa je tudi koroškega Nemca v Gorje, da se je naučil slovensko.³ Schweglova sestra Jera se je 1862 ali 1864 poročila z nekim Vodnikom iz Šiške, ki je bil sorodnik Valentina Vodnika.⁴ Jeseni 1843 je dal oče Josefa v osnovno šolo v Beljak. Otrok ni znal besedice nemško, vendar je po letu dni tako pozabil materinščino, da se ob začetku počitnic z materjo ni mogel sporazumevati.⁵ Dva razreda osnovne šole je nato nadaljeval v Ljubljani, tam je hodil tudi v gimnazijo in

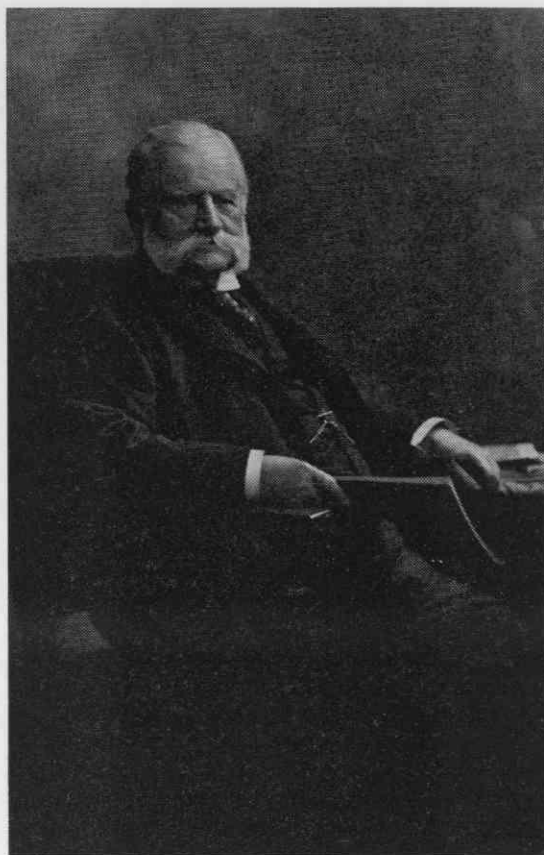
je bil gojenec Alojzijevišča. Med profesorji omenja v spominskih Petruzzija, Metelka in Dežmana, med sošolci pa Levstika, Stritarja in Svetca.⁶ V času njegovega šolanja je Josip Marn ustanovil dijaški list Danica, kjer je bil sodelavec tudi Schwegel. V teh letih je sodeloval tudi v Slovenski daničici, Slaviji, Zori jugoslavenski, Novicah, Slovenskem glasniku, Slovenskem prijatelju, Slovenski bčeli in Zgodnji Danici.⁷ Po lastnih besedah se je na Bledu mnogo družil s Tomanom, bil na hrani pri licejskem bibliotekarju Kastelicu, stanoval pa je pri Dežmanu, s katerim je hodil na botanične izlete, v hribe in mu pomagal pri prepariranju eksponatov za Rudolfinam. Človeške ribice, hrošče in metulje je spoznaval skupaj s Ferdinandom Seidlom, obnašanju v meščanski družbi pa se je privajal v hišah Rudeža, Schmidta in Baumgartnerja.⁸

Po končani gimnaziji mu je brat Andrej omogočil, da je bil sprejet na vojaško medicinsko akademijo, istočasno pa s priporočili grofa Hohenwarta in knezoškofa Wolfa tudi na orientalni akademiji.⁹ V dilemi med obema študijema se je odločil za slednje in ostal na orientalni akademiji kot cesarski štipendist v letih 1854—59. Tu je bil njegov sošolec kasnejši ambasador v Atenah Gustav Kosjek, najverjetneje tudi Slovenec.¹⁰ Julija 1859 je opravil izpit za konzularnega pripravnika v zunanjem ministrstvu in bil dodeljen avstrijskemu generalnemu konzulatu v Aleksandriji. Decembra 1859 je odplul iz Trsta in na parniku spoznal svojo kasnejšo ženo, tedaj 11-letno Marijo von Batistti di San Giorgio.¹¹ V Egiptu je svojo začetno diplomatsko dejavnost opravljal deset let, od konca 1859 do začetka 1870, ko je bil imenovan za konzula v Carigradu. Med kolegi, ki se jih spominja, bi utegnila biti Demšar in Sajovic tudi Slovenca.¹² Službovanje v Egiptu ima Schwegel za svoja najlepša doživetja. Tu je bil ob gradnji Sueškega prekopa in je od Port Saida do Ismailije spremljal tudi cesarja Franca Jožefa ob njegovem obisku. V letih službovanja je obiskal Grnji Egipt in Sinaj.¹³ Januarja 1868 se je v Aleksandriji poročil in si privoščil šestmesečno poročno potovanje po Nemčiji, Angliji, Švici, Franciji in Italiji. Kmalu na to, leta 1869, je kupil dvorec Grimšče na Rečici pri Bledu.¹⁴ Zaradi svojih dobrih zvez z direktorjem dunajskega Creditanstalta je Schwegel ustanovil avstro-egiptovsko banko in bil zaradi vestnega konzularnega dela leta 1869 ob navzočnosti cesarja Franca Jožefa, ki je prišel na slovesnosti ob odprtju Sueškega prekopa, povzdignjen v baronski stan. V času bivanja v Egiptu se je ukvarjal tudi z geografskimi raziskavami v Abesiniji in v porečju Belega Nila, leta 1860 pa je objavil v Bleiweisovih Novicah potopis o poti iz Trsta

v Aleksandrijo. Na njegovo iniciativo so prišli številni staroegiptovski spomeniki na Dunaj, med njimi tudi štiri granitni monoliti, ki stoje v Kunsthistorisches Museum.¹⁵ Vrhunec njegove diplomatske dejavnosti pa je bil ob obisku cesarja v Egiptu. Ob tej priložnosti je imel Schwegel velike organizacijske obveze. Tedaj je spoznal številne ljudi iz visoke družbe in diplomacije kot npr. Beusta, Andrassyja, Plenerja, admirala Tegetthofa, kasnejšega kralja Friedricha Pruskega, pa tudi iz gospodarskega in bančniškega sveta, kar vse mu je kasneje zelo koristilo.¹⁶

Po Schweglovih besedah je bil premeščen v Carigrad, da bi uredil slabe razmere na tamkajšnjem konzulatu. To mu je v kratkem času tudi uspelo. Mnogo se je spet ukvarjal s trgovskimi posli, ustanovil trgovsko zbornico, avstro-ogrsko diplomatsko kolonijo, mnogo storil za šolstvo te kolonije in uspešno sodeloval z dalmatinskimi mornarji, ki jih je bilo po njegovih besedah tedaj v Carigradu veliko. Zavzemanje za rumelijsko železnico pa mu je prineslo hudo nasprotovanje Kolomana Tisze.¹⁷ Pomemben je bil Schweglov delež pri organizaciji svetovne razstave na Dunaju leta 1873. S pripravami je začel že spomladi 1871, ko je bil na Dunaju in je dosegel, da so mu zaupali, da je povsem neodvisno in po lastnih zamislih organiziral orientalni oddelek, ki je obsegal magrebske dežele, Egipt, Turčijo in vso Azijo z Japonsko in Kitajsko. Zaradi razstave je spomladi 1872 zapustil mesto generalnega konzula v Carigradu in se ves posvetil razstavi, za katero je osnoval velik urad na Dunaju z ekspoziurami v Carigradu, Smirni in Bejrutu. Tudi po razstavi je njegov pripravljalni odbor nadaljeval z delom, da bi utrdil avstrijske komercialne in industrialne interese in iz njega se je kasneje razvil orientalni muzej, zanj so različne države darovale številne umetniške predmete. Na Schweglovo iniciativo so napravili ogromen relief Bosporja in dve veliki karti otomanskega cesarstva s poudarkom na tamkajšnjih kulturah, za kar je na pariški svetovni razstavi dobil posebno diplomu.¹⁹ Orient je bil za Schwegla izziv tudi v njegovih političnih razmišljanjih, saj je hotel spodbuditi avstrijske gospodarske in politične interese na vzhodu in je zagovarjal kot je sam dejal *pénétration pacifique du Balcan jusque au de là de Mitrovica*.²⁰

Marca 1873 je za Schwegla prišlo po njegovih besedah povsem nenapovedano imenovanje za vodjo trgovskopolitičnega oddelka v zunanjem ministrstvu, postal pa je tudi dvorni svetnik.²¹ Grof Andrassy si je o njem očitno ustvaril zelo ugodno mnenje in to ne le ob organiziranju svetovne razstave na Dunaju, ampak tudi ob njegovi siceršnji konzularni

Baron Schwegel leta 1912

dejavnosti. Odslej je sedem let služil zunanjemu ministru Andrassyju, na katerega je ohranil kar najbolj lepe spomine. Schweglovo službovanje je bilo zelo raznovrstno in za to dejavnost ni opravljal le konzularnih zadev, vodenje orientalne akademije, ampak v veliki meri tudi politične zadeve Bližnjega in Daljnega vzhoda. Njegov oddelek je dobival vedno večji politični pomen, kar pa je bil tudi rezultat zunanjepolitičnih dogodkov tistih let. Po Schweglovih besedah mu je Andrassy čedalje bolj zaupal in mu je v vseh zadevah puščal proste roke, kar je privedlo tako daleč, da je bil v zadnjih letih na tem mestu faktično skupni trgovinski minister, mesto, ki po dualizmu sploh ni bilo predvideno.²² Baje je bil Andrassy mnenja, da bi v dualizmu morali predvideti določbo, po kateri bi morala biti trgovina in promet enotno organizirana, tako kot zunanje zadeve in vojska. V tej misli mu je Schwegel gotovo pritrjeval, saj piše, da je Andrassy točno vedel, kako strogo zastopa Schwegel mnenje o skupnem gospodarskem prostoru monarhije in kako se je ob vsaki priložnosti boril proti separatističnim interesom enega ali drugega dela monarhije.²³ Simpatije do Andrassyja tako o politiku kot o človeku in delavcu je Schwegel izrazil s top-

limi besedami tudi v svojih spominskih zapisih.²⁴ V teh letih velikih uspehov v službi je Schwegel doživel zapovrstjo nekaj hudih družinskih udarcev. Leta 1872 mu je umrl oče, 1874 starejši brat Andrej ki je umrl v dunajski blaznici za boleznijo, ki jo je dobil zaradi sepse v prosekturi, najhuje pa ga je prizadela 1875 smrt šestletne hčerke, ki je umrla za davico, edinega otroka, katere smrti ni nikoli prav prebolel. Ob tej smrti je težko obolela njegova žena, ki se ji je zdravje vrnilo šele čez mnogo let.²⁵

Z nemiri v Bosni in Hercegovini 1876 se je avstrijska diplomacija začela ponovno in še bolj dejavno ukvarjati z vzhodnim vprašanjem. Schwegel je tedaj in ves čas življenja zastopal mnenje, da mora Avstro-Ogrska prav na Balkanu iskati svoje interesne sfere, ker je bilo po njegovem mnenju zaradi dualizma nemogoče računati na kolonije, ker ogrska polovica monarhije ni hotela dovoliti, da bi se skupne zadeve razširile nad določila sporazuma iz leta 1867. To je Schwegel občutil na lastni koži, ko si je prizadeval, da bi za milijon kron dobil za monarhijo kolonijo na severnem Borneu, pa zaradi nasprotovanja Madžarov ni mogel dobiti denarja. Že v času službovanja v Egiptu je skušal za Avstrijo dobiti področje na somalijski obali, vendar so se mu samo posmehovali. Zato je usmeril vse svoje moči na Balkan, zato je pomagal pri ustanovitvi eksportne akademije, ki je tudi imela namen penetracijo na Balkan. Po Schweglovem mnenju je bila usoda Avstrije odvisna od Balkana, zato je že 1876 zastopal mnenje, da mora Avstrija zasesti Bosno in Hercegovino, da bi zavarovala Dalmacijo, vpliv nad Egejskim morjem pa bi ji dala le osvojitvev strumiške kotline. Ker so bili interesi v Albaniji že pod avstrijsko kontrolo, je Schwegel mislil tudi na nekakšno priključitev Srbije, kar bi omogočilo odločujoč vpliv na Balkanu.²² V spominih tudi piše, da je Andrassyju večkrat govoril na podoben način, ta pa je večkrat sprejel rešitve v tem smislu. Schwegel je sam imel zemljevid, na katerem je ruski poslanik Novikov potegnil razmejitveno črto interesnih sfer na Balkanu, ki je bila identična s Schweglovo.²⁷ Schweglova na Balkan usmerjena politična filozofija, poznavanje razmer na vzhodu in dobri odnosi, ki so mejili že na prijateljstvo z Andrassyjem, ki ga je tudi obiskal na Bledu, so Schweglu omogočili, da je na berlinskem kongresu igral zelo važno vlogo, po lastnih besedah je sodeloval na vseh sejah, ki so se tikale Avstro-Ogrske, teh pa je bilo največ. V nekem nemškem časniku so ga označili za čolniček na tkalnem stroju. Počasi je na pogajanjih spodrinil barona Haymerleja in uži-

val vedno večje Andrassyjevo zaupanje.²⁸ Bil je tudi kot edini civilist član komisije za določitev meja, ki jih je načrtoval berlinski kongres. Za zasluge na kongresu je bil odlikovan in z 42 leti je postal najmlajši tajni svetnik v monarhiji. O njegovi dobri poučenosti govori tudi privatno pismo bratu Martinu, ki ga je pisal iz Berlina 16. julija 1878 in v katerem je povsem osebne stvari ter skrb za gospodarjenje na kmetiji v Gorjah še nekoliko politično zabelil. »Urloubarji so vsi noter poklicani, ker cesar okrog 40.000 soldatov na noge postavi, da država ne bo brez varuha, ako bi zdaj v Berlinu se mir ne sklenil. Soldatov se bo pa vendar nekaj nucalo, ako bomo mogli marširati v Bosnijo, ktero potlej ne bomo več iz rok pustili. Tega pa nikar govoriti drugod.«²⁹

Po kongresu je Schwegel začel delati v komisiji treh skupnih ministrstev za novo zasedeni pokrajini Bosno in Hercegovino, ki ji je načeloval minister za zunanje zadeve. Schwegel je bil imenovan za njegovega namestnika in jo je tako dejansko vodil.

Leta 1879 se je Andrassy umaknil kot minister za zunanje zadeve in njegovi demisiji je hotel slediti tudi Schwegel, vendar ga je Andrassy prepričal, da naj še nekaj časa ostane na svojem mestu. Schwegel je spoznal, da je izgubil svojo največjo zaslombo. Andrassyjev naslednik je postal Haymerle, s katerim se nista od berlinskega kongresa več dobro razumela. Haymerle pa je imel tudi drugačen stil ministrovanja, ki Schweglu ni ustrezal. Zato se je odločil, da se bo ob prvi priliki poslovil od državne službe. Andrassyjev odhod je Schwegla zelo prizadel in sam pravi, da se je ob povratku s kolodvora, kamor so ob odhodu na njegovo posestvo v Tarabas pospremili Andrassyja, počutil kot bi se vrnil s pogreba.³⁰ Da so nastopili drugi časi, je Schwegel lahko zelo hitro občutil. Najprej je Haymerle imenoval za šefa komisije za Bosno in Hercegovino Kallaya, sam Schwegel pa ni dobil nobenega napredovanja, tudi ambasada v Bernu, za katero so govorili, da jo bo dobil, se mu je izmaknila.³¹ Schweglu se je zdel primeren trenutek za odhod ob glasovanju za dispozijski fond, ki ga je predložila Taafferjeva vlada in glasoval je proti. Taaffer, ki je Schweglu menda hotel ponuditi mesto ministra za trgovino, je ob tem glasovanju zahteval od Haymerleja, da naj Schweglu nemudoma svetuje, naj vzame enoletni dopust. Schwegel je namig razumel in se poslovil od državne službe.³²

Po dvajsetletnem službovanju v državni službi se je za Schwegla začelo drugačno življenje. V službi je dosegel velike časti in uspehe, le minister ni nikoli postal. Zdaj

se je v političnem življenju posvetil parlamentarni dejavnosti in od 1879 do 1905 je zasedal klopi v parlamentu kot zastopnik kranjskega nemškega veleposestva, odtlej pa je bil dosmrtni član gosposke zbornice. Privatno se je začel intenzivno ukvarjati s svojo posestjo, saj si je v času službovanja, predvsem z zastopstvi v različnih bankah in s skrbnim in varčnim upravljanjem svojih financ ustvaril lepo premoženje. Leta 1869 je za zmerno ceno kupil posestvo in dvorec Grimšče na Bledu in poleti 1880 ga je začel preurejati. Dela mu je opravljala Kranjska stavbna družba, vodil pa jih je Michelangelo Zois. Svoje posestvo je začel z nakupi zaokrožati, tako da je kmalu dokupil parcele, ki jih je baron Grimschitz odprodal. Tako je kupil parcele na Pokljuki, Dolgem brdu, Novo vas, velik gozd na Pernikih, žago in kovačijo v Grabčah in Kapneku.³³ Njegovo posestvo je po obsegu in gospodarskem pomenu postalo eno največjih na Gorenjskem in je merilo okrog 500 hektarov.

Takoj po vstopu v parlamentarno življenje je Schwegel postal član ustavoverne stranke, ker pa je glasoval proti vojnemu zakonu, je izstopil iz stranke in bil nekaj časa brez-stranar, torej divji, glasoval pa je za opozicijo. Nato pa je pristopil h Coroninijevemu klubu. Ob volitvah 1883 je imel na Kranjskem do-

ločene težave, ki mu jih je povzročal baron Apfaltrern, vendar sta mu pomagala prijatelj Deschman in knez Carlos Auersperg, da je bil vendar izvoljen. Pristopil je k združenju nemški levici, kjer je veleposest predstavljala desnico. Postal je član gospodarskega odbora, imel pomembne trgovinskopolitične referate, sodeloval pri debatah o deželni obrambi, prometnih zadevah i.p.³⁴ Omeniti je, da je Schwegla zelo cenil Kasimir Badeni, ki ga je tudi obiskal na Bledu in ga pred uvedbo jezikovnih uredb, ki so povzročile tudi njegov padeč, poklical na zaupno konferenco na Dunaj, ki sta se je poleg Badenija in Schwegla udeležila tudi pravosodni minister grof Gleispach in koroški deželni predsednik grof Goës. Na tej konferenci je Schwegel svetoval Badeniju, naj odredb ne objavi, dokler ne dobi soglasja obeh nacionalnih strank na Češkem. Tega nasveta pa Badeni ni upošteval.³⁵ V spominih Schwegel tudi piše, da je o Badenijevi krizi v njegovi korespondenci veliko materiala, ki prav fotografsko odlikava potek krize.³⁶ Zares škoda, da je ta material in ostala pisna ostalina uničena. Ko je bil ustanovljen parlamentarni klub nemških veleposestnikov, je bil Schwegel do leta 1905 njegov predsednik. V času Thunove vlade se je Schwegel odločno boril za nemško stvar ob obnavljanju sporazuma z Ogrsko za poveča-

Baron Schwegel z ženo baronico Battisti

nje madžarskega prispevka, kar je po hudih bojih avstrijski strani tudi uspelo. Zelo odločilno vlogo je imel Schwegel pri gradnji železnice Salzburg—Trst, saj je bil predsednik parlamentarnega odbora za železnice. Ta projekt pa se je ujema tudi z njegovimi strateškimi pojmovanji vloge Avstrije. Po njegovih besedah je bil najbolj ponosen v svojem političnem delovanju prav na dve stvari, ki sta podpirali avstrijski prodor na jug in vzhod, prvo je delo in prizadevanja za okupacijo Bosne in Hercegovine, drugo pa turska železnica.³⁷ Tako kot ves parlamentarni klub ustavoverne veleposesti je bil tudi Schwegel hud nasprotnik splošne volilne pravice, za katero je smatral, da Avstrija nanjo še ni dovolj pripravljena in zrela. Menil je, da bodo z njo ogroženi interesi nemštva, veleposesti pa še posebej, pač pa bo prišla v parlament socialna demokracija, ki jo je imel za sovražnico obstoječega reda in srednjega stanu, ki mu je bil temeljni opornik kulturnega napredka. Schwegel pravi, da sta klub in on osebno ta boj častno izgubila, vendar se mu zdi, da so mu nadaljnji dogodki v parlamentarnem življenju pokazali, da je imel prav.³⁸ Njegovo zadnje politično dejanje v državnem zboru je bil boj za nemški volilni okraj Kočevje, ki ga je dobil s pomočjo Poljakov, ki so mu dejali, da so zanj glasovali, misleč, da je ta mandat rezerviran zanj.³⁹

Schwegel je bil tudi poslanec kranjskega deželnega zbora, in sicer od leta 1882. Ta mandat, tudi tu je zastopal veleposest, je po lastnih besedah prevzel le zaradi državnozborskega. Sicer pa pravi, da ga ni vzel rad, ker se je hotel izogniti nacionalnim konfliktom. Ob tem je seveda moral razčistiti svoj odnos do slovenstva in slovenskih strank. To razčiščevanje je zapisal tudi v svojih spominih. Takole pravi: »Rojen sem bil kot otrok slovenskih staršev in svojega nacionalnega izvora nisem nikoli tajil, čeprav nisem nikoli dvomil, da so moji predniki nemškega pokolenja in da je večji del prebivalstva Gorenjske, posebej področje briksenške in freisinške škofije sčasoma samo zamenjalo svojo materinščino s slovenščino, ohranilo pa je do današnjega dne svoj nemški karakter v navadah in običajih. V mladih letih, med šolanjem v Ljubljani, sem sledil struji leta 1848 in močno zabredel v nacionalne vode.

Toda vso svojo vzgojo, že od Ljubljane v večjem delu, kasneje pa izključno, dolgujem nemškemu učiteljem in vzgojiteljem. Ta vzgoja in izobraženi krogi, v katerih sem kasneje živel daleč od doma in brez duhovnega kontakta z njim, sta mi slovenstvo odtujili. Vendar nisem bil nikoli nasprotnik upravičenih nacionalnih stremeljenj Slovencev, samo da nisem ne mogel ne hotel prerezati vezi, ki

so me vezale na nemško kulturo, ki se ji imam zahvaliti za najboljši del moje izobrazbe ter vzgoje in vedno sem bil prepričan, da je slovenski narod neupravičeno in v svojo škodo hotel pretrgati svoje povezave z zahodno kulturo, ki se ji ima toliko zahvaliti in ki bi mu lahko njegovo kulturo in bodočnost najbolj zavarovala in se je začel povezovati z vzhodom. Zato sem se zavedal, da mi bodo očitali renegatstvo, vendar sem skušal vedno storiti vse, da bi kar najbolj služil kulturnim in gospodarskim interesom svoje ožje domovine.⁴⁰ Tako je Schwegel vseskozi ostajal trd, uporen in dosleden borec nemške veleposesti in sploh nemške stranke na Kranjskem. Na njegov predlog je bil Detela imenovan za deželnega predsednika, medtem ko sam ni hotel postati podpredsednik. Kmalu po Deschmannovi smrti se je zavzemal za reorganizacijo Rudolfinuma in mu pripravil nov statut, ki pa je ostal le na papirju. Zavzemal se je tudi za univerzo v Ljubljani, kjer naj bi bila predavanja v slovenščini in nemščini. Največ pa je storil za gradnjo železnic. Poleg načrtov in gradnje turske železnice je bil zelo dejaven tudi pri gradnji dolenske železnice, pa tudi železnic Ljubljana—Kamnik, Kranj—Tržič, ki je imela v načrtu tudi predor pod Ljubeljem in povezavo s Koroško. Pri gradnji železnic so mu veliko pomagala osebna poznanstva s prometnim ministrom Guttenbergom, Wittkom in Wrbo. Zaradi teh zaslug je postal Schwegel častni meščan Novega mesta, Ribnice, Kočevja, Tržiča, Jesenic in Bele peči, za organiziranje pomoči ob potresu 1895 pa tudi Ljubljane. Njegov boj za nemški mandat v Kočevju smo že omenili, boj, ki ga je dobil po zaupnih dogovorih v notranjem ministrstvu. Sodeloval je tudi pri formuliranju binškošnega programa nemških nacionalcev, v katerega je prišel le malo predelani tekst njegovega dokumenta o zaščiti nemštva na Kranjskem.

Poleg političnega delovanja se je še naprej udeleževal tudi na gospodarskem polju. Med drugim je bil predsednik nižje avstrijske eskomptne banke, predsednik Kranjske gradbene družbe in član odbora Kranjske hranilnice. Materialno je postal povsem neodvisen, kar si je vedno želel in imel za enega življenjskih ciljev in poleg Grimšč je kupil hišo na Dunaju in v Ljubljani, v Voloski pa mu je arhitekt Fabiani postavil vilo, kamor je zahajal po nekaj mesecev na leto.

Baron Schwegel je umrl 16. septembra 1914 v svojem dvorcu na Bledu, žena pa ga je preživela za celih devetnajst let in umrla v Voloski leta 1933, kjer je tudi pokopana. Tako je sicer doživel začetek prve svetovne vojne, ki je povsem podrla njegov svet, ki ga je pomagal graditi, v katerega je verjel in mu ne-

omajno služil. Bil je gotovo predstavnik tiste liberalne nemške smeri v avstrijskem političnem življenju, ki je verjela v liberalizem leta 1848 in ki jo je po nastopu dualizma čas prehitel. Neomajno je verjel v Avstrijo, v nemštvo, prepričan je bil, da je močan srednji sloj tista družbena sila, na kateri mora sloneti država. Prepričan v vlogo Avstrije na vzvodu, v veliki gospodarski prostor, se ni kaj prida ukvarjal z mislimi na nacionalne boje in nacionalnega prepороda narodov v monarhiji verjetno sploh ni mogel razumeti, saj niso šli v kalup njegovega načina mišljenja.

OPOMBE

1. Rückblicke auf mein Leben, str. 1—2 (odslej citiram RaL). — 2. Slovenski biografski leksikon, III, str. 740. — 3. RaL, str. 5—6. — 4. RaL, str. 7. — 5. RaL, str. 9. — 6. RaL, str. 10. — 7. Slovenski biografski leksikon, III, str. 250, gl. tudi C-von Wurzbach, Biographisches Lexicon der Kaiserthums Österreichs, XXXII, str. 354 do 357. — 8. RaL, str. 11. — 9. RaL, str. 11—12. — 10. RaL, str. 12. — 11. RaL, str. 13. — 12. RaL, str. 14. — 13. RaL, str. 15. — 14. RaL, str. 17—18. — 15. RaL, str. 19—20. — 16. RaL, str. 24—25. — 17. RaL, str. 26—32. — 18. RaL, str. 32—35. — 19. RaL, str. 38—39. — 20. RaL, str. 40. — 21. RaL,

str. 42—45. — 22. RaL, str. 47. — 23. RaL, str. 49—50. — 24. RaL, str. 50—52. — 25. RaL, str. 56. — 26. RaL, str. 59—63. — 27. RaL, str. 62—63. — 28. RaL, str. 63—67. — 29. Pismo je v lasti dr. Žige Voduška, ki se mu za vpogled in dovoljenje za uporabo najlepše zahvaljujem. V zadnjem času je izšlo še nekaj korespondence o Schweglu. Tu naj omenim Ernsta Rutkowskega Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, I. Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1880—1899, Veröffentlichungen des Collegium Carolinum Band 51/1, Oldenbourg Verlag, München, Wien 1983, 796 str., kjer je objavljenih deset Schweglovih pisem knezu Karlu Auerspergu, Josephu Marii Baernreitherju in grofu Karlu Stürgkhu kot tudi Schweglov Referat über nationalpolitische Forderungen der Deutschen in Krain. Eno pismo Schwegla Petru Graselliju je objavil Marjan Drnovšek v Arhivski zupuščini Petra Grassellija 1842—1933, Gradivo in razprave 6, Ljubljana 1983 na str. 270. Med novejšo literaturo pa govori o Schweglu tudi Harald Bachmann, Joseph Maria Bearnreither (1845—1925). Der Werdegang eines altösterreichischen Minister und Sozialpolitikers, Neustadt a. d. Aisch 1977. — 30. RaL, str. 77—78. — 31. RaL, str. 80. — 32. RaL, str. 80—81. — 33. RaL, str. 86. — 34. RaL, str. 98—99. — 35. RaL, str. 101. — 36. Prav tam. — 37. RaL, str. 104—105. — 38. RaL, str. 106—107. — 39. RaL, str. 107. — 40. RaL, str. 108—109.

NARODNOOSVOBODILNI BOJ NA BLEDU

Kronološki oris

FRANCE BENEDIK

Ob nemško-italijanskem napadu na Jugoslavijo so odšle planinske enote iz Bohinjske Bele na položaj, tako da v okolici Bleda ni ostalo nikakršnih večjih enot. Vse, kar so te enote lahko storile v kratkotrajni aprilski vojni 1941. leta, je bilo to, da so minirale most preko Save vzhodno od Bleda.¹ Že sredi aprila so se pričeli vračati mobilizirani vojaki deloma v uniformah, deloma v civilnih oblekah. Svoje orožje, kolikor so ga prinesli s seboj, so v glavnem pometali v jezero, od koder so ga kasneje mladinci veliko rešili.² Na Bled so najprej vkorakale italijanske vojaške enote, ki pa so se po enem dnevu že pričele umikati, saj so 20. aprila Bled že zasedli Nemci in pričeli v skladu z vnaprej pripravljenimi načrti zasedati posamezne vile in hotele.³ Bled je postal središče nemške okupacijske oblasti na Gorenjskem. V hotelu Toplice je imel sedež

šef civilne uprave za Gorenjsko Franz Kutschera, ki je svoje posle na Gorenjskem prevzel šele 30. aprila 1941. Na Bledu je imel poleg tega svoj sedež tudi višji vodja SS in policije generallajtnant Ervin Rösener, ki pa je po kapitulaciji Italije premaknil sedež svojega štaba v Ljubljano. Poleg tega je imel svoj štab na Bledu komandant varnostne policije in varnostne službe s poveljstvom gestapa, ki je med drugim upravljal tudi zapore v Begunjah. Svoj štab na Bledu je imel od poletja 1941 tudi poveljnik nemške redarstvene policije. Na Bledu je bil tudi sedež drugih obveščevalnih, vojaških in polvojaških ustanov, med drugim urada za utrjevanje nemštva. Za zavarovanje vseh teh ustanov in uradov so bile na Bledu stalno — do konca vojne — razmeščene številne varnostne sile, ki so se kasneje pogosto vključevale v boje